

UIT

**NORGES
ARKTISKE
UNIVERSITET**

RETTSFORFØLGELSE AV TROLLFOLK i Europa, Finnmark og Kjelvik

Foredrag ved Perleporten Kulturhus 2020
Torsdag 1. oktober Kl.18.00

Ved *Rune Blix Hagen*
*Institutt for arkeologi, historie, religionsvitenskap og
teologi (AHR)*
UiT Norges arktiske universitet

DEN STORE HEKSEFORFØLGELSEN I EUROPA, NORGE, FINNMARK – og KJELVIK

- Begrep. Hekser og Trollfolk
- Rettskilder
- Tid og sted
- Omfang
- Hvem ble rammet
- Trolldomskriminalitet. Rettssakene
- Diabolisme
- Hekseprøver: Svømming av hekser. Vanntest. Djevlemerke. Djevlepakt

- Trolldomsprosessene i Europa og Norge
- Trolldomsprosessene i Nord-Norge
- Trolldomsprosessene i Finnmark
- Trolldomsprosesser fra Porsanger og Kjølvik

PERIODE, RAMMER, BEGREP og DEFINISJONER

- 1600-talls tema. 1660. Fra len til amt. Danskdominert oldenborgerstat
- Kongelig enevelde fra oktober 1660.
- Maktsentrum i København
- Nordlandene («samlede Nordland») Nordland og Troms
- Finnmark, Vardøhus len/amt

- Trolldomskriminalitet
- Trolldom – Hekseri, heksekunst

”Men at en **Hex** er viis og Klog
I Læge-Kunst og Cuur.
Det har hun af dend Sorte Bog
Det vantroe Creatuur”

(Petter Dass, *Katekismesangene*, til det andre budet)

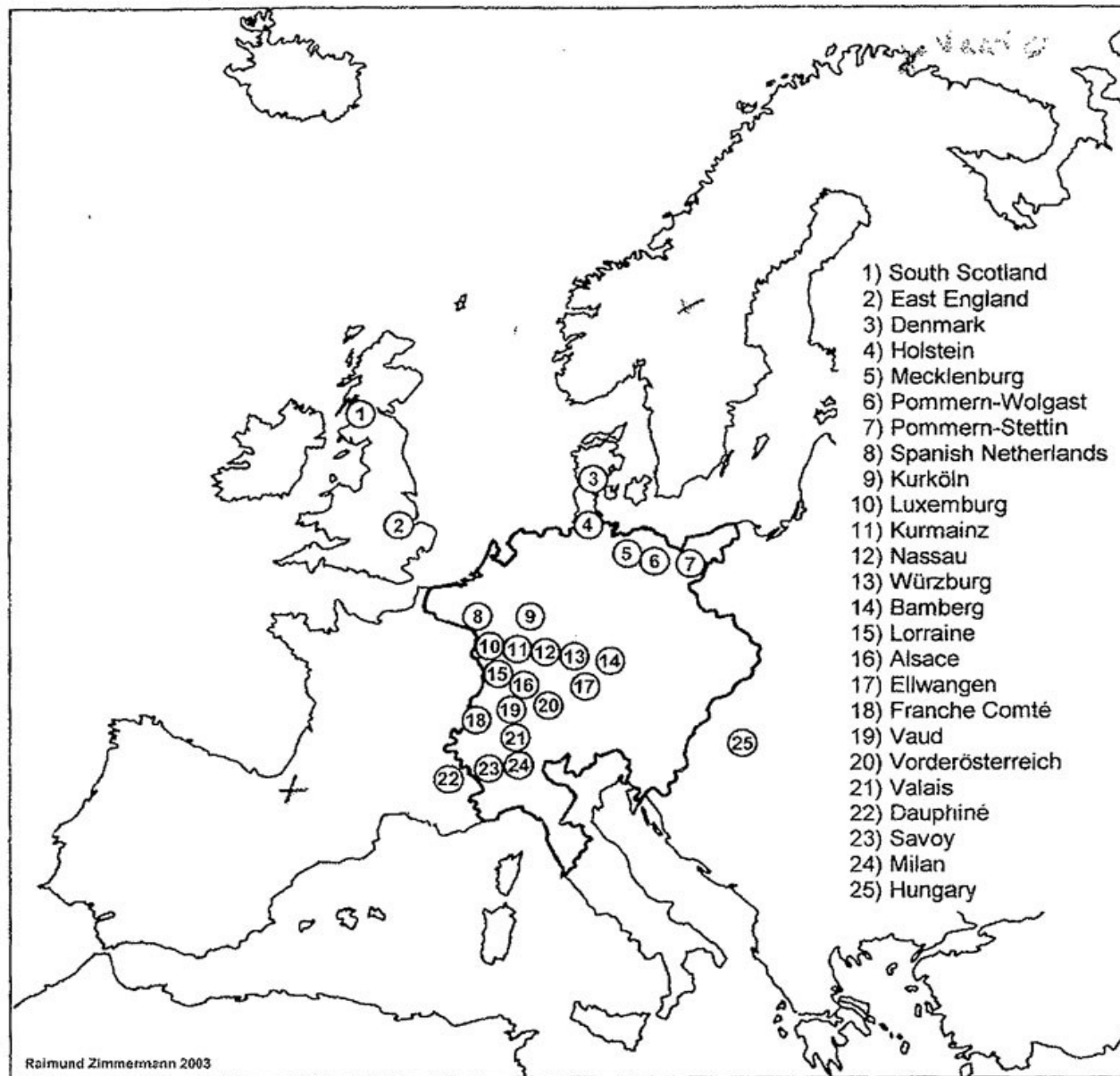
Luthersk ortodoksi og dogmatikk

- 1600-tallet – den «andre» reformasjonen
- Danmark-Norge som et religiøs fundamentalistisk fyrsterike
- Den rene, sanne og rette lære
- Disiplinering av folket. Sosialdisiplinering. Morallovgivning
- Moralsk korstog
- Bekjempe syndefullt liv blant allmuen for å mildne Guds fortørnelse og vrede – sendte sin kollektive straff over land og folk.
- 1617 Jubelåret – forordninger mot pyntesyke, utagerende atferd, fyll og spetakkel («om kroene») og mot trolldom. 100 år siden tesene fra 31.10.1517. Innstramming
- 1660 innføring av eneveldet. Konge av Guds nåde.

Hva er hekseprosesser

- **Hekseri og trolldom er betegnelse på en meget alvorlig forbrytelse knyttet til de fleste europeiske landene i perioden 1500- og 1600-tallet.**
- **Trolldom, trollfolk, trolldomsprosesser** (når vi snakker om fenomenet i Norge og Norden)
- **Demonologi** – Læren om demoner og deres gjøremål
- **Diabolisme (djevlepakt)**
- **Svart Magi Maleficium – Skadebringende magi**
- **Hvit magi (Signeri) – Helbredelse, velgjørende magi, hvit magi**
- **Kundene/brukere («medvitere»)**

- **Begrepene: Trolldom, hekseri**
- **Perioden: Tidlig nytid**
- **Den danskdominerte fyrstestaten. København som hovedby.**

Map 1 Hotspots of witch-hunting in Europe, 1400–1800

Rettsapparatet i nord og lovgivningen

- Bygdeting – Rettsaktører: Fogd, underfogd, lagrettemenn, sorenskriver, lens/amtmen. (Bare menn)
- Vitner
- Lagting (Steigen) – Lagmann
- Trolldomslover
- 1584/93
- 1609 Brevordre – Nord-Norge
- 1617 Dansk-norsk trolldomsforordning
- 1687 Norsk lov
- Trolldomslovene avskaffet ved den store norske kriminalreformen i 1842.
- Norske trollfolk dømmes av sekulær rett, ikke av presteskap.

1617 forordningen mot trolldom

- ...nogle hemmelige konster, som er signen, manen, maalen, characteres eller malen, vise igien, visse dagers udi ugen udveelse etc.,
- befindis forskrefne konster fast at verre alle **trolfolkis første alphabet** och til trolldoms onde och ulyckelig idret et ret ophof och be-gyndelse, da paa det saadan guds fortørnelse och veder-stygelighed.
- meniskerne fra gud och af hannom tilforordnede naturlige hielp och medicin til diefvelen och hemmelige unatturlige raad och middel henvender och bortfører.
- hafve forbrut deris boeslod och rømme alle vore riger, lande och første-ndomme, meden de, som saadanne folkis medvidere ere och deris raad och daad.
- Hvis rette trolfolk belangis er, som med **diefvelen sig bebundit** hafver eller med hannom omgaais, med dennom skal forholdis efter lougen och recessen.

BÅLBRENNING AV NORSKE TROLLFOLK

- Om lag 310 kjente dødsdommer i norske trolldomssaker – 260 trollkvinner og 50 trollmenn, fra om lag 1580 til 1695.
- Siste bål-dom i Trondheim i oktober 1674
- Siste kjente dødsdom i norske trolldomssaker i 1695
- Johanne Nielsdatter - Brent på bål seinhøsten 1695 med lovhjemmel i Norsk Lov av 1687. Nedre Husby i Kvæfjord, Troms

- Dømt for:
 - Djevlepakt med Satan. Knut, hennes oppvartende demon (hjelpende smådjevel)
 - Svart magi – Værmagi med forlis og «mannemiste» som utgang, samt annen trolldomskunst.

Ikke siste bålbrenning av forbrytere i Norge. (Sodomi)

I den här boken finnes en lista över de personer som varit i den finska armén i Sverige under åren 1710-1711. Listan är indelad i olika klasser och innehåller namn, födelseorter och andra uppgifter.

Den här boken innehåller en lista över de personer som varit i den finska armén i Sverige under åren 1710-1711. Listan är indelad i olika klasser och innehåller namn, födelseorter och andra uppgifter.

Den här boken innehåller en lista över de personer som varit i den finska armén i Sverige under åren 1710-1711. Listan är indelad i olika klasser och innehåller namn, födelseorter och andra uppgifter.

Den här boken innehåller en lista över de personer som varit i den finska armén i Sverige under åren 1710-1711. Listan är indelad i olika klasser och innehåller namn, födelseorter och andra uppgifter.

Kjønn og etnisitet	Nordland	Troms	Vest-Finnmark	Øst-Finnmark	
Samiske kvinner	1(1)	2(2)	4(2)	4(3)	
Samiske menn	2(2)	5(5)	15(12)	4(1)	
Norske kvinner	10(7)	7(7)	6(3)	97(70)	
Norske menn	5(3)	1(1)	2(0)	6(1)	
Ukjent	6(6)	-	-	-	
Prossesser totalt	24(19)	15(15)	27(17)	111(75)	

1609 Kongens befaling om forfølgning av samer

- *Som erfaringen viser, er de nevnte finner og lapper av natur henfallen til bruk av trolldom. Av den grunn tør verken nordmenn eller andre fromme folk å bo i deres nærhed, langt mindre å bosette seg i de fjordene hvor det er mange finner. Derfor skal du ha et strengt og alvorlig oppsyn med dem, slik at de som blir funnet skyldig i å bruke trolldom, gjennom dom og straff, uten all nåde avlives.*

(siste punkt i kongens, Christian IVs same- og nordområdepolitikk fra februar 1609)

1610 Kjelvik

- Første større trolldomsforfølgelse i Finnmark.
 - Fem dødsdommer 13. juli 1610
 - Dømt til ild og bål etter kongens (C4) brev fra 1609.
 - Fire samiske menn og ei norsk kvinne
 - Alle brent på holmen «Kjelen» (Retterstedet)
-
- Vanntest i rettssaken mot Anne
 - Anne fløt – et sikkert tegn på at hun var trollkvinne

Fielweg.

ANNE, kona til Lauridtz Pedersøns

Sommeren 1610. Norsk kvinne fra kystværet *Nord-Honningsvåg*, Kjelvik tingsted. Dødsdom. Brent

Lauridtz Pedersøn er en velstående person i lokalsamfunnet (underfogd?) Han står oppført i skattemanntallet fra 1593/94 og er allerede da veletablert og den største skatteyder i Kjelvik Prestegjeld.

- Dom av 13/7. Utlagt på dødsleiet av nr. 5, Peder Mand som sa hun skulle være like god som han i trollkunst.
- Langt trolldomsrykte. Mislykket forsøk på «å lauguerge» seg med tolv manns ed (selvtolvte).
- Vannprøve, den første kildebelagte av sitt slag i Finnmark-sammenheng. Underretten har gitt en egen kjennelse om at vannprøven var lovlig etter gammel sedvane, det vil si at fogden har ikke forbrutt seg mot loven. Et forsøk på å kodifisere sedvane. Det heter at vanntesten er et sikkert tegn og bevis fra Gud om sådanne folk.
- Anne fløt - Gud tillot ikke at hun skulle synke, derfor var det et sikkert tegn og bevis for at hun var trollkvinne, går det fram av domspremissene.
- Hennes boslodd var vurdert til 100 våger fisk – for dette betalte mannen hennes 50 daler i stedet. Lensregnskapene bekrefter at hun er brent.

TROLLDOMSFORFULGTE, DØMT I KJELVIK

Peder Mand	Dødsdom	1610
Gamle Zare	Dødsdom	1610
Mons Storebarn	Dødsdom	1610
Mons Andersen	Dødsdom	1610
Anne (Lauridtz Pedersens kone)	Dødsdom	1610
Marit Edisdatter	Dødsdom	1626
Maren Christensdatter	Utsatt	1626
Sarve Pedersen	Dødsdom	1634
Nils Sarresen	Dødsdom	1638
Karen Clemmitsdatter	Frikjent	1680
Peder Gundersen Find	bot	1680

12. 76
EN
TRONON
MA DILLER
LA LEVE

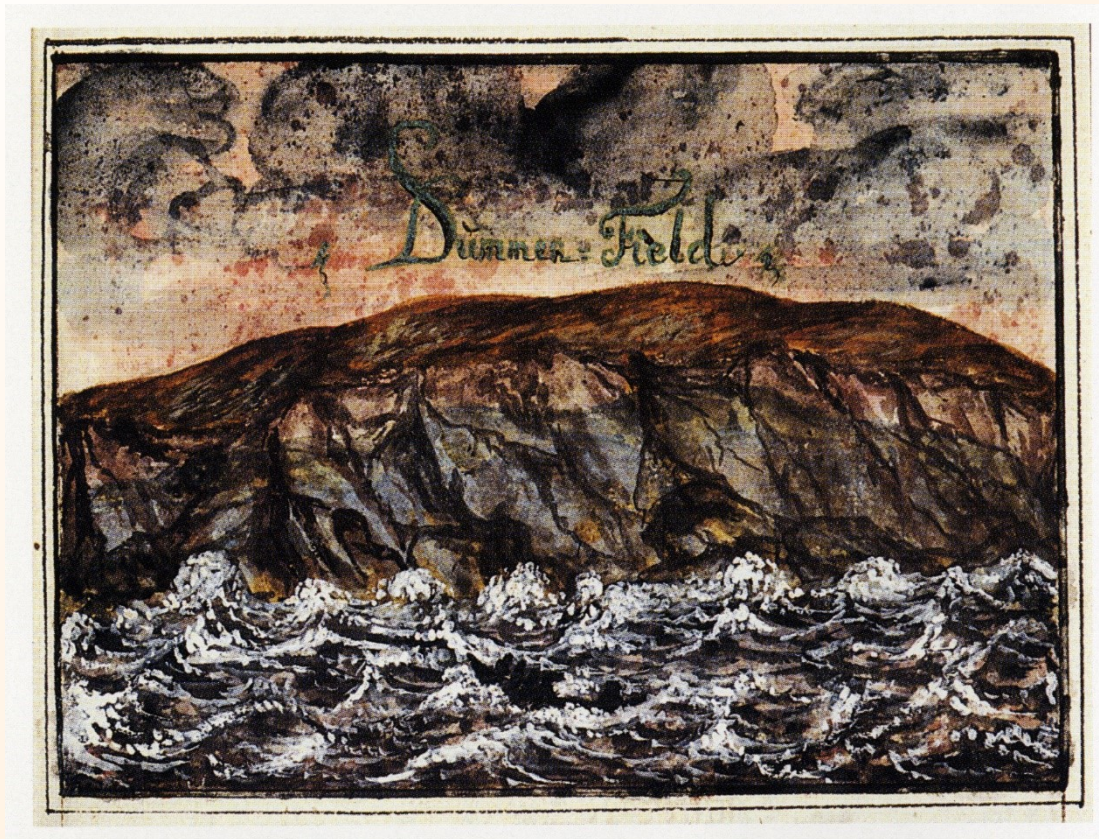
Simeon

12. 76
EN
TRONON
MA DILLER
LA LEVE

GANDTROLLDOM Peder Gundersen

- Same, Kjelvik tingsted. Lagtingssesjon 1/7 1680. Lagmann: **Christen Jensen Munkegaard**
- Bot for å ha tatt ut gand
- Han er stevnet av fogden Mogens Lind for å ha tatt ut gand av **Simen Find** – noe Simen bekrefter. Peder hadde fått ei sølvskje i betaling. Peder forteller om sin gandkunst: Det er ikke ondt vi leser, men en bønn. På oppfordring fra fogden begynte Peder å lese; «Frenden sitter i helvete, han setter ham (altså ganden) inn, og vår herre som sitter i himmelen, tager ham ut». *Tullemøtte* (også skrevet tullemota og tollmonetta) – dette ordet kunne han ikke forklare. Det er kun dette ordet han bruker, og han forteller at alle samer kan kunsten
- Fogden **Mogens Lind** innstiller på at **Peder Gundersen** må straffes da slik kunst strider mot Guds lov – han bør derfor rømme landet og bøte med hele sin formue (boslodd).

DOMEN

MINNESTEDET I VARDØ

Værhekser - Værmagi

Protestantisk demonologi – i verseform

Du skal og uden ald forskiel
Udrydde slet af Land
Ald Signe-Folk og Satans Træl,
Og hver en Spaadoms Aand.

Samt alle dem der Fugle-Skriig
Og Dages vall forstaar,
Og alle dem, der Hemmelig
Med Troldoms Konst omgaar.

Du skall ey paa din Sygdoms-Dag
Hos dennem Spørge raad.
Det er din Gud en misbehag,
Og Vederstyglig daad

Men at en Hex er viis og Klog
I Læge-Kunst og Cuur.
Det har hun af dend Sorte Bog
Det vantroe Creatuur.

Thi Satan Kappen veed at snoe
Hvor Veyret Føye vill,
At giøgle for dem paa Ham troe,
Det er hands daglig Spill.

Helbreder hand ved Hexers Konst,
At du din Sundhed faaer,
Da viid, hand gjør det ey omsonst,
Din Siæl i fare staar

Lovhjemmel for dødsdommen over Johanne Nielsdatter. Norske Lov av 15. april 1687, Sjette bok, Første kapittel «Om misgjerninger»:

- Artikkel 6-1-9: Befindis nogen Troldmand, eller Troldquinde, at have forsvoret Gud og sin hellige Daab og Christendom, og hengivet sig til Diævelen, den bør levendis at kastes paa Ilden og opbrændis.
- Artikkel 6-1-12: Dersom nogen befindis med Signen, Manen, Maalen, Igienviising, visse Dagis Udvælgelse, Characterers Misbrug, at omgaaais, og i saadanne mistænkte Konster kyndige og forfarne at være, og dem øve og bruge, da skulle de have forbrut deris Boeslod, og rømme kongens Riger og Lande.
- Artikkel 6-1-13: De, som ere saadanne Folkis Medvidere, og deris Raad og Konster til sig, eller andre, bruge, eller bruge lade, skulle første Gang staa aabenbare Skrifte, og give til næste Hospital to tusinde Lod Sølv, om de Middel dertil have, eller after deris yderste Formue. Befindis nogen anden Gang i samme Forseelse, da straffis den ligesom de, der saadan Ugudelighed og Daarskab øve.